

Voorwoord

door

Ir A. W. VAN DE PLASSCHE
Directeur-Generaal van de Landbouw

Gaarne voldoe ik aan het verzoek een voorwoord te schrijven voor de bundel opstellen over de arbeid van Dr S. LEEFMANS.

Gedurende zijn leven heeft hij met een grote toewijding en doorzettingsvermogen zich aan de arbeid op entomologisch gebied gegeven. Door zijn praktische inslag heeft hij — eerst in de tropen, maar later ook in ons land — aangetoond, van hoeveel betekenis wetenschappelijke arbeid is voor het oplossen van moeilijke problemen, die in de praktijk van onze land- en tuinbouw naar voren komen.

Van nature bezat hij een grote liefde voor de insectenwereld en hij kon enthousiast vertellen over de tijd, dat hij, werkzaam in een manufacturenmagazijn, alle vrije tijd besteedde aan het onderzoeken van hetgeen hij boven op de stadsdaken kon te pakken krijgen.

Doordat hij in contact kwam met de bekende natuurvrienden van die tijd, HEIMANS en THIJSSE, bleef zijn grote belangstelling niet onopgemerkt en reeds vrij spoedig kreeg hij de kans om zich verder te ontplooiën, en wel onder leiding van de amateur-entomoloog UYTENBOOGAART.

Doordat de bij zijn onderzoek verkregen resultaten de aandacht op hem vestigden, werd Dr LEEFMANS in 1912 in dienst van een grote Indische Cultuurmaatschappij uitgezonden en was daarmee de eerste entomoloog, die door een particuliere maatschappij in dienst werd genomen. Hij heeft daarbij de verwachtingen niet teleurgesteld, niet alleen omdat hij erin slaagde meer inzicht in de problemen te krijgen, maar ook omdat hij tot een praktische oplossing in de praktijk wist te komen. Daarbij bleef hij toch de man van de wetenschap en ondanks het ontbreken van een academische opleiding werd hij in 1927 tot directeur van het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg benoemd.

Ook de Landbouwhogeschool erkende zijn verdiensten voor de landbouwwetenschap door hem in 1928 het eredoctoraat aan te bieden.

Het was te voorzien, dat toen deze enthousiaste en onvermoeide werker in 1934 naar ons land terugkeerde, hij ook hier nog een rol zou spelen.

Hoewel het in zijn voornemen lag gedurende de laatste jaren van zijn leven de tuinbouw te beoefenen, waartoe hij in het Westland een bedrijf had gekocht, stelde hij zich reeds spoedig op verzoek beschikbaar om het vraagstuk van de draaihartigheid bij kool in onderzoek te nemen.

Dadelijk bleek van hoeveel betekenis het was, dat hij zich met dezelfde toewijding en ijver als hij steeds in Indië aan de dag had gelegd, ook aan onze problemen op entomologisch gebied wilde wijden. Op het juiste moment kregen we de beschikking over hem, omdat de sterk voortschrijdende intensivering in de land- en tuinbouw ons voor steeds moeilijker problemen plaatste, die een krachtige ziektenbestrijding steeds meer noodzakelijk maakten. Daartoe ontbrak echter een voldoende grondleggende kennis en het was de verdienste van Dr LEEFMANS, dat hij die steeds op een eenvoudige, maar doeltreffende en snelle wijze wist te verkrijgen. Zijn wijze van werken en de resultaten, die dit opleverde, zijn dan

ook een sterke stimulans geweest voor het gehele plantenziektenkundig onderzoek in ons land. Behalve dat hij bepaalde problemen persoonlijk geheel onderzocht, gaf hij door zijn inschakeling bij het in 1950 opgerichte I.P.O. (Instituut Plantenziektenkundig Onderzoek) leiding aan anderen en door zijn lectoraat in de toegepaste entomologie aan de Universiteit te Amsterdam speelde hij een belangrijke rol bij de vorming van onze toekomstige entomologen.

Dr LEEFMANS stelde geen hoge eisen aan zijn toerusting; hij beoefende de wetenschap met eenvoudige hulpmiddelen, die hij bij voorkeur zelf ontwikkelde en met goedkope materialen uitvoerde. Hij was geen kamergeleerde, die er alleen naar streefde meer kennis en inzicht te verzamelen, maar hij was de man van de toepassing.

In het bijzonder waren het de entomologische problemen uit de praktijk van de land- en tuinbouw, die hem interesseerden en die hij tot een algehele oplossing trachtte te brengen.

Wij hebben dan ook veel aan Dr LEEFMANS te danken en zijn nagedachtenis zal in ere blijven, temeer omdat hij een beminnelijk man was, met wie het prettig was contact te hebben.

Leefmans als Entomoloog in Nederland

door

J. DE WILDE

Amsterdam

SALOMON LEEFMANS werd op 11 Januari 1884 in Leeuwarden geboren, maar bracht zijn jeugd grotendeels in Amsterdam door. Hij verloor reeds op 7-jarige leeftijd zijn vader en was hierdoor gedwongen, onmiddellijk na het verlaten van de lagere school een betrekking te zoeken. Toen reeds was hij vervuld van een intense belangstelling voor alles wat de levende natuur betreft, maar in het bijzonder voor insecten, die hij in zijn vrije uren op alle denkbare plaatsen verzamelde.

Juist in deze tijd verschenen de bekende boekjes van E. HEIMANS en JAC. P. THIJSSE, en al spoedig werden deze pioniers van de Nederlandse veldbiologie LEEFMANS tot een bron van informatie en aansporing. Zij kregen belangstelling voor de intelligente, enthousiaste jonge insectenkenner en introduceerden hem bij de beide toenmalige kopstukken van de Nederlandse Entomologische Vereeniging te Amsterdam, J. Th. OUDEMANS en D. L. UYTENBOOGAART. Dit had tot gevolg, dat LEEFMANS regelmatig ten huize van OUDEMANS werd ontvangen, om mee te werken aan zijn verzamelingen. Later bezorgde UYTENBOOGAART, die destijds te Amsterdam kantoor hield, hem een aanstelling als kantoorbediende, met de opdracht een deel van zijn tijd aan de toen reeds uitgebreide kevercollectie UYTENBOOGAART te besteden.

In die tijd had LEEFMANS zich als publicist al een naam verworven. Sedert 1903 verschenen regelmatig opstellen van zijn hand in *De Levende Natuur*; jarenlang was hij, overtuigd socialist en vakverenigingsman, natuurhistorisch medewerker van „Het Volk”.

Ten huize van THIJSSSE kwam LEEFMANS in contact met C. J. J. VAN HALL, die in zijn verdere leven een zeer belangrijke plaats zou innemen. Enkele jaren later werd VAN HALL aan het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg verbonden. Hij was het, die bemiddeling verleende bij pogingen, de Amerikaanse parasiet *Trichogramma praetiosa* in Indonesië te importeren en die LEEFMANS aanzocht om de kweek op het tussenstation Amsterdam op zich te nemen. Aan het succes van deze kweek, waarvan ook elders in deze bundel wordt gewaagd, was het mede te danken, dat LEEFMANS in 1912, op 28-jarige leeftijd, naar Indonesië kon vertrekken, op weg naar een lang-begeerde entomologische werkkring in de tropen.

In 1934 keerde LEEFMANS met pensioen in Nederland terug. Zijn tweede werkperiode hier te lande — wij kunnen thans zeggen: zijn tweede carrière — begon in 1935, toen hij opdracht verkreeg een onderzoek in te stellen naar de draaihartigheidsmug van de kool (*Contarinia torquens* de M. = *nasturtii* Kieff.), waarvan de aantasting in de Noordhollandse koolstreken onrustbarende vormen begon aan te nemen. Dit onderzoek, waarvan het succes door een van zijn trouwe medewerkers uit die tijd in deze bundel wordt beschreven, had voor de Toegepaste Entomologie in Nederland grote gevolgen. LEEFMANS kwam hierdoor in contact met de energieke Inspecteur van de Tuinbouw en het Tuinbouwonderwijs, Ir A. W. VAN DE PLASSCHE, die hem meermalen op tochten vergezelde, en die voor de vooruitstrevende ideeën van LEEFMANS zeer toegankelijk bleek. Het eerste verslag van het *Contarinia*-onderzoek, waarvoor grote belangstelling bestond, was het eerste nummer in de reeks van Blauwe Mededelingen, de thans zo bekende uitgaven van de Tuinbouwvoorlichtingsdienst.

In 1937 volgde de benoeming van LEEFMANS tot Lector aan de Gemeente-Universiteit van Amsterdam. Het deed hem zeer veel genoegen, toen op 5 Juli 1941 in een der collegezalen van het Zoölogisch Laboratorium, waaraan hij verbonden was, de afdeling Toegepaste Entomologie van de Nederlandsche Entomologische Vereeniging haar eerste wetenschappelijke vergadering hield.

LEEFMANS was de propagandist van de phaenologische methode bij de chemische insectenbestrijding. Hoewel hij in Indonesië in de eerste plaats de biologische bestrijding voorstond, wist hij zich in Nederland zeer snel aan te passen aan de mogelijkheden, die geboden werden door de grote arbeidsintensiteit, de steeds in aantal toenemende chemische middelen en de snelle opkomst van de radio. Na de oorlog was hij een der her-oprichters van de Phaenologische Vereniging (Studiekring voor Phaenologie), en was hiervan enkele jaren voorzitter.

Tijdens de Duitse bezetting en de hiermee verbonden langdurige onderduikperiode werd LEEFMANS het doen van onderzoek onmogelijk gemaakt, maar in 1945 werd hij, tijdens een vergadering te zijnen huize belegd, weer officieel aan het Tuinbouwkundig Onderzoek verbonden, eerst als Senior Entomoloog, later als Hoofd van de Entomologische Afdeling van het Instituut Plantenziektenkundig Onderzoek. Hij bleef dit, tot hij in 1949 ook voor deze functie pensioengerechtigd werd.

In 1946 kreeg LEEFMANS opdracht van de Minister van Landbouw, een studiereis te ondernemen naar de U.S.A., welke reis hem grote voldoening heeft geschonken. Hier ervoer hij tot zijn oprechte verbazing, dat hij voor vele entomologen van het U.S. Dept. of Agr. een goede bekende was, dank zij zijn enorme publicistische activiteit in zijn Indische jaren. In 1947 volgde een tweede reis,

nu met het doel, de Amerikaanse quarantaine-maatregelen betreffende de invoer van Nederlands plantenmateriaal te bestuderen.

In het kleine, maar modern ingerichte Entomologische Laboratorium aan de Mauritskade te Amsterdam heeft LEEFMANS de laatste jaren nog regelmatig gewerkt, leiding en steun gevend aan de jongere krachten, die daar werkzaam waren. Van de Nederlandsche Entomologische Vereeniging was hij een trouw lid, die nooit verzuimde, zijn medeleden op de wetenschappelijke vergaderingen van zijn ontdekkingen deelgenoot te maken. Het was dan ook volkomen terecht — en het werd door hem ten zeerste gewaardeerd — dat hem op 30 December 1953 het Ere-lidmaatschap van de N.E.V. werd aangeboden. Op 3 Januari 1954 overleed LEEFMANS na een langdurige ziekte in zijn huis te Heemstede.

LEEFMANS was in Indonesië brilliant, onbetwist de leidende figuur in de entomologische wereld aldaar. Bij ons jongeren, die hem eerst leerden kennen, toen hij de middelbare leeftijd ruim gepasseerd was, en die dus zijn glansperiode als onderzoeker niet hebben beleefd, zullen niettemin enkele voortreffelijke eigenschappen in herinnering blijven.

Op excursies: zijn grote „veldkennis”, die hij zonder moeite op anderen overdroeg.

Als toepassend entomoloog: zijn voortdurende dienstbaarheid aan de praktijk van land- en tuinbouw. Hij was een goed popularisator, die door zijn grote ervaring spoedig het vertrouwen won van de telers.

Wie tenslotte het voorrecht heeft gehad, hem regelmatig in zijn werkkamer te mogen bezoeken en met hem van gedachten te wisselen, heeft hem leren kennen als een wijs mens met een grote intuïtie, wiens warme vriendschap niet gemakkelijk kan worden vergolden.

Dr S. Leefmans als entomoloog in Indië

door

W. ROEPKE

Wageningen

De Indische staat van dienst van onze vriend LEEFMANS ziet er als volgt uit :
1912. Eind Augustus aankomst op Java, als particulier entomoloog bij de H.V. A. (Handelsvereniging Amsterdam), met standplaats Bendo Redjo, district Blitar, O. Java.

1914. Met ingang van 2 April benoemd tot entomologisch assistent bij het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg (aanvankelijk tijdelijk).

1919. Benoemd tot hoofd der Zoölogische Afd. van het Instituut.

1921. Europees verlof.

1923. Waarnemend directeur van het Instituut.

1926. Het Instituut voor Plantenziekten wordt een onderdeel van het Algemeen Proefstation van de Landbouw.

1927. Aanstelling als Directeur definitief.

1928. Europees verlof, eredoctoraat aan de Landbouwhogeschool.

1934. April. Met pensioen naar Holland; Officier in de Orde van Oranje Nassau.

LEEFMANS kwam in 1912 naar Indië als particulier entomoloog bij een grote cultuurmaatschappij, de H.V.A. Deze maatschappij ondervond op haar cassave-ondernemingen in O. Java last van schadelijke engelingen en wenste een eigen onderzoeker aan te stellen, die deze plaag zou bestuderen en bestrijden. Zij wendde zich hiervoor tot de toenmalige directeur van Landbouw, Dr LOVINK, en deze besprak de zaak met Dr VAN HALL, Directeur van het Instituut voor Plantenziekten. Laatstgenoemde wees in overleg met Dr DE BUSSY en Prof. Dr J. C. H. DE MEIJERE in Nederland de heer LEEFMANS aan, die door zijn werk reeds de aandacht getrokken had. Immers Dr. DE BUSSY, toenmaals Directeur van het Deli Proefstation voor Tabak, had op een studiereis in Noord-Amerika de eiparasiet *Trichogramma* verzameld met de bedoeling deze in Deli te importeren ter bestrijding van schadelijke tabaksrupsen. De overbrenging was in die tijd echter alleen mogelijk, indien de parasiet in Nederland kon worden overgekweekt. Hiervoor werd LEEFMANS aangewezen, en hij slaagde met dit werk zo uitstekend, dat *Trichogramma* levend naar Deli kon worden overgebracht. Door zijn verbintenis met de H.V.A. was LEEFMANS de eerste particuliere entomoloog in de grote cultures in Ned. Indië.*)

Op Bendo Redjo debuteerde LEEFMANS met zijn onderzoekingen over de cassave-engelingen, de cassave-mijt en de geïmporteerde agave-snuitkever. De heer VAN HALL was van departementswege belast met het toezicht op dit werk. Na beëindiging van zijn contract, in 1914, ging LEEFMANS over bij het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg. Spoedig werd hij hier, op verzoek van de planters, in de gelegenheid gesteld het *Helopeltis*-vraagstuk voor de theecultuur grondig te bestuderen. Bij deze gelegenheid hield hij zich nog met enkele andere thee-insecten bezig, vnl. met de verschillende thee-bladrollers en de theezaadvlieg. Toen enkele jaren later ernstige klachten over schadelijke klapperinsecten op Sum. W.K. binnen kwamen, werd LEEFMANS te Padang gedetacheerd met de opdracht deze insecten te bestuderen en te bestrijden. Zijn grote publicaties over de klappertor en de klappersnuitkever zijn hiervan het gevolg. Ook later nog ging zijn belangstelling uit naar de insecten van de klapper en van de oliepalm, getuige zijn werk over de klappersprinkhaan in de Molukken, over de dikkop- en slakrupsen, over Hispiden, over de palmpitboorder, over Dynastiden, over *Brachartona*, enz. Daarnaast trokken tal van andere problemen zijn aandacht. Wij noemen slechts zijn uitgebreide onderzoekingen over de koffiebessenboeek, over de insecten van Pandanus, orchideeën, pisang en andere tropische vruchten, over insecten in voorraden, Indische wandluizen e.a. Deze verscheidenheid van onderwerpen, ook zonder dat ik ze volledig heb opgenoemd, geeft wel een indruk van zijn veelzijdigheid als entomoloog. Last but not least was LEEFMANS zeer geïnteresseerd in de biologische bestrijding, die toen in Indië sterk de aandacht trok. Zijn *Trichogramma*-werk in Nederland had hem hiermede in aanraking gebracht, en in Indië besefte hij volkomen, dat een groot eilandengebied als de Maleise Archipel hiervoor

*) Later hebben enkele andere grote concerns het voorbeeld van de H.V.A. gevolgd, b.v. was J. C. VAN DER MEER MOHR enige tijd lang particulier bioloog en entomoloog bij de Cultuur Mij. Silowok Sawangan in Midden-Java; de Zuid-Afrikaander Dr R. I. NEL was als entomoloog een tijdlang werkzaam op een Engelse thee-onderneming in het Siantarse, Sum. O.K., en de Zwitser F. SCHNEIDER werkte als entomoloog op de Gambir-onderneming Goenoeng Malajoe, eveneens op Sumatra.

gunstige voorwaarden bood, en dat de primitieve bevolkingslandbouw bij eventuele successen ten zeerste gebaat zou zijn, vooral in de afgelegen gebieden. Dit verklaart zijn pogingen om eiparasieten van de klappersprinkhanen en parasieten van allerlei andere klapperinsecten, alsmede van de witte luis (*Ceropulo*) op koffie in de Toradja-landen, naar bepaalde gebieden over te brengen, waar zij tot nog toe ontbraken. Ook zijn daarwerkelijk streven om de Europese poppenrover in de Casuarina-bossen op O. Java in te voeren, tegen bepaalde massaal optredende rupsen, dient in dit kader vermeld te worden. Hij heeft deze fraaie kever te Buitenzorg gekweekt. Maar over de verdere lotgevallen van dit insect heeft de buitenwereld later niets meer vernomen. Andere successen echter, die hij met biologische bestrijding heeft bereikt (klapperinsecten; *Ceropulo*) staan daarentegen wel vast.

Men bekenke, dat LEEFMANS door de leiding van het Instituut administratief zwaar belast was, want hij nam ook zijn ambtelijke verplichtingen niet luchtig op. O.m. eiste de zich steeds uitbreidende plantenquarantaine veel van zijn aandacht. Dat hij desondanks lust had en tijd vond voor veel eigen onderzoek, pleit voor zijn enorme werkkracht.

Men zou LEEFMANS te kort doen, wanneer men niet op zijn betekenis wees, die hij voor de ontwikkeling van de natuurlijke historie in Ned. Indië heeft gehad. Geen wonder; hij stond al in Nederland bekend als een vurige en propagandistische natuurliefhebber en hij behoorde als zodanig tot de vriendenkring van HEIMANS en THIJSSÉ. Kort na zijn aankomst op Java werd de Nederl. Indische Natuurhistorische Vereniging opgericht, en hij behoorde, samen met enkele anderen, al dadelijk tot de leidende figuren. Aanvankelijk waren er nog heel wat moeilijkheden, maar later kwam de vereniging met haar prachtig tijdschrift „*De Tropische Natuur*” tot grote bloei. Niet weinig hebben hiertoe de vele en altijd boeiende artikelen van LEEFMANS bijgedragen.

Toen LEEFMANS Indië in 1934 verliet, was hij geheel op het hoogtepunt van zijn kracht en zijn kunnen. Door vooraanstaande regeringspersonen, zijn collega's, personeel, vrienden en planters werd hij toen op treffende wijze gehuldigd en de regering benoemde hem tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

Al is door de Tweede Wereldoorlog en zijn ongelukkige gevolgen het voormalige Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg in betekenis achteruit gegaan, het werk van LEEFMANS blijft voortleven in een reeks van bijna 50 publicaties*). Vele van deze publicaties zijn nogal omvangrijk. Bij het doorzien hiervan wordt men opnieuw getroffen door de grootscheepse wijze, waarop LEEFMANS ieder onderwerp aanpakte, door zijn uitstekend waarnemingsvermogen in het vrije veld, door zijn doorwrochte wijze van onderzoek, waarbij hij vele gegevens in tabellenvorm vastlegde en ook publiceerde, en door zijn uitstekend begrip voor de mogelijkheden van de praktische landbouw. Dat hij verdienstelijk fotografeerde en tekende, kwam aan de verzorging van zijn publicaties dikwijls ten goede.

Als mens was LEEFMANS altijd de vriendelijkheid en hulpvaardigheid in persoon, niet alleen voor zijn collega's en vrienden, maar ook voor zijn ondergeschikten en voor zijn superieuren. Groot was de waardering, die hem van die zijden werd toegedragen.

---

*) Een vrij volledige lijst van deze titels is te vinden in de catalogus van de bibliotheek der Ned. Ent. Ver.

Hij heeft gewerkt in de periode, toen Ned. Indië ondanks voorbijtrekkende inzinkingen van economische aard een bijna koortsachtige ontwikkeling op velerlei gebied te zien gaf. Hij is toen erin geslaagd het Instituut voor Plantenziekten groot te maken, gesteund door een zo scherpzinnig medewerker als wijlen Dr VAN DER GOOT en door een uitstekende staf van Europees en Indonesisch personeel. Zijn Instituut had wereldnaam gekregen en was misschien enig in de tropen. Meermalen hebben er buitenlandse onderzoekers langere of kortere tijd vertoefd om zich aan speciale onderzoekingen te wijden. Dat hij zoveel heeft bereikt moge voor hem, de selfmade man en autodidact, een grote voldoening geweest zijn. Hij heeft gewoekerd met de talenten, die hij van nature heeft mede gekregen. Voor zijn talrijke vrienden, collega's en medewerkers is dit een reden tot blijvende waardering. Allen zullen hem in ere houden.

Leefmans als docent

door

G. BARENDRECHT

Amsterdam

In 1937 werd LEEFMANS aan de Universiteit van Amsterdam lector in de „Entomologie toegepast op de Landbouw” en betrad daarmee een voor hem geheel nieuw arbeidsveld. Weliswaar had hij zich in zijn Indische loopbaan reeds bezig moeten houden met de scholing van zijn jongere medewerkers in de practijk van de Landbouwentomologie, maar nu kreeg hij deze wetenschap, waarvan hij zelf een der bouwers was geweest, te doceren als vak, dat een onderdeel vormde van de biologenopleiding zelf. Van de aanvang af stond voor hem vast, dat dit in de eerste plaats behoorde te geschieden door hen te laten deelnemen aan het onderzoek, waarbij hij een zo nauw mogelijk contact met de practijk van het grootste belang achtte. Hiermede kreeg zijn vak al dadelijk een aparte plaats onder de takken van wetenschap, waarmee de student in de Biologie te maken heeft. De intensiteit, waarmee hij dit gedeelte van zijn taak uitvoerde, had tot gevolg, dat zijn leerlingen vrijwel van het begin af zijn medewerkers werden en deel gingen nemen aan de vernieuwing van het toegepast entomologisch werk in Nederland, die voor zo'n groot gedeelte zijn stempel draagt. Te beschrijven hoe hij aan dit werk al zijn krachten, en soms meer dan dat, gaf, hoe hij altijd opkwam voor de maatschappelijke belangen van zijn leerlingen-medewerkers, en hen steeds met raad en daad terzijde stond, moet ik aan hen overlaten, die dit alles zelf hebben ondervonden.

Vormde dit deel van zijn taak eigenlijk een vervolg van zijn vroegere werkzaamheid, het tweede deel, het geven van colleges, was geheel nieuw voor hem. Wij hebben hierover in die eerste jaren menig gesprek gehad, want er was één probleem, dat hem hierbij zwaar op het hart lag en wel dit: wat moet dat nu met de studenten, die een tweejarig college beginnen te lopen bij het begin van de tweede helft? Hij vreesde maar, dat hij die tekort zou doen en keer op keer heb ik dan ook meegemaakt, hoe voor één of twee nieuwelingen een voor hem ongetwijfeld zeer vervelende recapitulatie werd gegeven van hetgeen in het vorige jaar was behandeld. Ik trachtte hem hier steeds van te weerhouden, uitgaande van de voor de meer algemene takken van wetenschap geldende regel, dat volledig-

heid geen zin heeft en de methode en gedachtengang wel aan een onderdeel kunnen worden gedemonstreerd, maar op dit punt wilde hij van geen wijken weten. Eerst later ben ik gaan inzien, dat hij het voor een dergelijk practisch vak, waar het „bijzondere” — dat zeer wel fundamenteel kan zijn en niet als „casuïstiek” mag worden betiteld — van meer belang is dan het „algemene”, toch bij het rechte eind had. Dat hierdoor zijn colleges wel eens overladen werden, een euvel, dat hij door sneller tempo van spreken en ruime overschrijding van de officiële drie kwartier trachtte te compenseren, was niet te vermijden. Zijn bereidheid om wat nog opheldering behoefde, of aanvulling, in nabetrachtingen met één of twee studenten door te nemen kende geen grenzen, zodat hiermede menigmaal evenveel tijd gemoeid was als met het collegè zelf.

Helaas werd het werk, dat hij zo vol enthousiasme begonnen was, jarenlang op grieveude wijze onderbroken door de Duitse overheersing. Toen hij na de oorlog zijn functie weer kon hervatten, waren er in de eerste jaren nog maar weinig oudere-jaars biologen, zodat in totaal het aantal van zijn leerlingen veel geringer is geworden dan hij door zijn toewijding en kunde had verdiend. Pas in de laatste jaren heeft hij, tussen langdurige ziekten door, nog een aantal studenten gehad, die tenslotte hun bestemming hebben gevonden in practisch entomologisch werk.

Door de duidelijke afbakening van ons beider taak was het contact, dat ik in al die jaren met LEEFMANS heb gehad, voornamelijk van persoonlijke aard, al spraken wij ook hoofdzakelijk over het vak, dat wij van zo verschillend standpunt beschouwden. En ook over de mensen, die het beoefenden. Wat daarbij vooral opviel, was de buitengewone mildheid van zijn oordeel. Ondanks zijn sterke emotionaliteit, die het hem ten enenmale onmogelijk maakte iets voor zich te houden, dat hem hinderde, heeft hij door zijn volstrekt open en eerlijke wijze van uitpraten dan ook nimmer moeilijkheden gehad, die hij niet tot een oplossing wist te brengen. Wij bewaren aan hem niet anders dan goede herinneringen.

Herinneringen aan de eerste tropische particuliere en ambtelijke jaren (1913-1924) van Dr S. Leefmans

door

C. A. BACKER

Heemstede

Het was in Mei of Juni 1913 — de juiste datum is mij ontschoten — dat ik LEEFMANS voor de eerste maal ontmoette. Zijn naam was mij toen reeds sedert enige jaren bekend uit een vlot geschreven artikel van zijn hand in het Nederlandse natuurhistorische tijdschrift *De Levende Natuur*.

Die eerste ontmoeting vond plaats in de rijke bibliotheek van het later ten dele verbrande Proefstation voor de Suikerindustrie te Pasoeroean (O.-Java), waar LEEFMANS toen vertoefde voor het verrichten van enige entomologische nasporingen in verband met de bestrijding van de dierlijke vijanden der agave-cultuur. Twee jaren te voren in Indië aangekomen, stond hij in 1913 in dienst der Handelsvereniging Amsterdam (H.V.A.), eigenaresse van talrijke cultuurondernemingen op Java en Sumatra; hij was werkzaam gesteld op de vezelonderneming Bendo Redjo op de ZW.-helling van de vulkaan Keloed (= Kloet: O.-Java).

Dit eerste onderhoud was van korte duur; geen van beiden beschikten wij toen

over veel tijd; LEEFMANS had het druk met zijn vezelbelagers, ik met een floristisch onderzoek van Oost-Java. Doch hoe vluchtig het gesprek ook wezen mocht, het liet bij mij een blijvende indruk achter. Want het viel niet moeilijk in de toen nog jeugdige, immers nog geen 30-jarige, en pas op de voordrempel zijner carrière staande LEEFMANS iemand te onderkennen, die grote verwachtingen opwekte voor de toekomst. Hij bleek begaafd te zijn met een helder verstand, met zelfkennis en zelfkritiek, met vurige belangstelling voor natuurwetenschappelijke problemen, blakende van energie en volkomen toegewijd aan de hem opgelegde taak, welke weldra zou uitgroeien tot zijn levenswerk; een werk, dat hij met kracht, ijver en beleid heeft aangevat en op vele punten tot een goed einde gebracht. Dat LEEFMANS in het toen nog vreedzame en bloeiende Indië carrière zou maken, viel te verwachten. Doch dat deze jonge man zonder enige wetenschappelijke opleiding zich door eigen kracht zou weten op te werken van onbeduidend handelsreiziger tot een natuuronderzoeker van de eerste rang, tot een leidende, ja tot *de* leidende figuur in het landbouw-entomologische onderzoek van de O.I.-Archipel, wie had dat toen kunnen en durven voorspellen? Zijn loopbaan schijnt een wonder. Het wonderbaarlijkste van wonderen is wel, dat zij somtijds geschieden. Zo ook dit. In 25 jaar tijds hebben wij het spruitje LEEFMANS zien opwassen tot een krachtige boom; *surculus arbor factus est!*

In 1914, het jaar na onze eerste ontmoeting, werd LEEFMANS verbonden aan het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg, welke stad toen ook mijn standplaats was. Daar kwamen wij weldra veelvuldig met elkander in aanraking, vroegen en verschaften wij elkander inlichtingen, werd LEEFMANS, toen nog ongehuwd, een geziene gast in mijn huis. De in 1914 gesloten vriendschap, waarin mijn vrouw en later mijn kinderen, die hem oom noemden, deelden, duurde tot zijn dood onverflauwd voort, al maakte de laatste jaren ons beider lichamelijke gesteldheid persoonlijke omgang zeer moeilijk, zo niet geheel onmogelijk.

Enige jaren, voordat ik hem voor het eerst ontmoette, was de jonge LEEFMANS in Amsterdam, zijn toenmalige woonplaats, ontdekt geworden door de veel oudere natuurhistoricus E. HEIMANS, hoofd ener school te dier stede, die, tezamen met de later zo vermaarde vogelkenner JAC. P. THIJSE (†1945) en de door een vroege dood weggenomen JASPERS, oprichter en redacteur was van het Nederlandse Natuurhistorisch tijdschrift *De Levende Natuur*, waarin HEIMANS en THIJSE tal van belangwekkende artikelen schreven. Vaak heeft HEIMANS in die tijd contact gehad met LEEFMANS; hij heeft hem de weg gewezen tot verdere ontwikkeling, heeft hem literatuur verschaft, heeft hem bij voortduring bliken gegeven van hartelijke ook uit daden blijkende belangstelling. Terecht dan ook koesterde LEEFMANS een diepe verering voor die mentor. En toen HEIMANS kort na het uitbreken van de eerste wereldoorlog onverwacht kwam te overlijden (Aug. 1914; hij werd in een Duitse hotelkamer, 's morgens na een vermoeiende excursie, dood op zijn bed aangetroffen; hartverlamming) gevoelde LEEFMANS het als een ereplicht een necrologie van zijn vaderlijke vriend te schrijven in *De Tropische Natuur*¹⁾, het

1) Hoewel HEIMANS pas in Augustus 1914 overleed, verscheen die necrologie in een der *voorjaarsnummers* van *De Tropische Natuur* van datzelfde jaar. Men leide daaruit echter niet af, dat LEEFMANS onder zijn gaven ook die van ongeluksprofeet telde. De later zo bloeiende *Tropische Natuur* verkeerde toen in een jeugdperiode van grote financiële en redactionele moeilijkheden; zij was een zorgenkind.

jonge Indische zusterijdschrift van *De Levende Natuur*. Weldra werd hij opgenomen in de redactie van dat Indische maandblad.

In Buitenzorg, het onder TREUB († 1910) beroemd geworden centrum van het natuurhistorisch onderzoek van de O.I.-Archipel, gevoelde LEEFMANS zich weldra volkomen op zijn plaats; hij wist er zich vele vrienden te verwerven. De omstandigheden waren er toen zeer gunstig voor de ontplooiing van zijn talenten. Een vredig, welvarend land onder liberaal bewind, een grote wetenschappelijke staf; welke de nieuweling met open armen ontving, een rijke bibliotheek, uitgebreide verzamelingen ook van entomologisch materiaal, ruime, voldoende uitgeruste laboratoria, een voor die tijd behoorlijke bezoldiging, wat kon hij meer verlangen! Van de hem daar geboden gelegenheid wist hij een uitnemend gebruik te maken.

Over zijn voortreffelijk ambtelijk werk zal ik hier niet spreken; anderen zullen en kunnen dat beter doen; zijn talrijke publicaties en zijn benoeming tot doctor honoris causa (Wageningen, 1928) getuigen van zijn verdiensten. Hier wil ik alleen kortelijk in herinnering brengen, wat hij naast die drukke ambtsbezigheden verrichtte.

Hij was een ijverig lid van de jonge Nederlandsch-Indische Natuurhistorische Vereeniging. Wanneer hij te Buitenzorg verblijf hield — menigmaal was hij ten behoeve zijner onderzoekingen op reis, vaak maanden achtereen — maakte hij niet zelden met enige belangstellenden kleine excursies. Van kudde-excursies had hij terecht een afkeer, omdat — in Indië althans — de deelnemers daaraan ze vaak alleen beschouwden als wandeling, als sportprestatie, — en sport is een doodsvijandin van geestesbeschaving, — omdat ze meer onder elkander converseerden dan werkelijke belangstelling voor de natuur toonden en ze dikwerf zelfs te kort schoten in die meest elementaire kennis, zonder welke geen excursie vruchtbaar kan zijn. Elk, die in Indië wel eens zo'n kudde-excursie heeft moeten leiden, heeft ervaren welke botte vragen soms gesteld worden, hoe weinig kennis de deelnemers vaak mee naar huis dragen en hoe snel dat beetje kennis weer vervliegt, — de weinige goeden onder het gezelschap niet te na gesproken —. Doch voor een excursie met een paar werkelijk geïnteresseerden was LEEFMANS wel te vinden. Op zulke tochten ging zijn belangstelling, behalve naar insecten, vooral uit naar vogels, waarover hij interessante mededelingen wist te doen. Zoals elk ornitholoog te velde placht hij die vogels lange tijd door zijn onafscheidelijke veldkijker te bespieden, wat het geduld van meer botanisch dan ornithologisch aangelegden wel eens op een zware proef stelde; nimmer echter werd de goede onderlinge verstandhouding tussen de deelnemers verstoord. Planten, welke niet tot verblijf of tot voedsel van insecten strekten, kwamen bij LEEFMANS pas op de derde plaats, al bleef hij niet in gebreke, die, desgevraagd, ten behoeve van anderen te verzamelen. Ook in kleine zoogdieren stelde hij belang. Op zijn erf onderhield hij vaak een kleine menagerie, die vooral voor kinderen — LEEFMANS was een kindervriend — aantrekkelijk was. Over die dieren wist hij aardig te vertellen en te schrijven; *De Tropische Natuur* kan daarvan getuigen. Vaak liet hij onder zijn leiding de kinderen zelf waarnemingen doen, zodoende hun lust in natuurstudie wekkend of aanwakkerend. Voorts was hij een uitstekend photograaf.

Ten behoeve van zijn dienstwerk heeft LEEFMANS vele reizen door verschillende

delen van de O.I.-Archipel (Java, Sumatra, Z.O.-Borneo, Celebes, Talaud- en Sangirarchipel) gemaakt; ook de Duizendeilanden werden door hem bezocht. Van die tochten bracht hij, behalve entomologisch materiaal, ook tal van planten terug, welke thans deels in het Buitenzorgse herbarium, deels in het Rijksherbarium te Leiden berusten. Voorts gaf hij in *De Tropische Natuur* enige boeiende reisbeschrijvingen.

Als alle werkelijk bekwame lieden was LEEFMANS wars van elk ijdel vertoon van geleerdheid, van alle dikdoenerij; hij was zeer zeker geen „soecker van ijdele eere” (Galaten V, 26); de eer kwam tot hem, zonder dat hij ze zocht. Nooit liet hij zich op zijn prestaties voorstaan; hij schermde niet met het *woord* wetenschappelijk, doch *was* wetenschappelijk metterdaad. En altijd was hij bereid zijn kennis ter beschikking te stellen van anderen; zelfzucht was hem vreemd.

Nu is dit alles geschiedenis geworden; LEEFMANS is de eeuwige rust ingegaan, een otium cum dignitate is hem niet gegeven. Doch in onze herinnering zal hij nog vele jaren voortleven als een voortreffelijk werker, een goed vriend, een braaf mens. Zolang op Java de landbouw-entomologie beoefend wordt, zal hij eervol vermeld blijven als een der grote pioniers.

Bene de patria meritis est ! Requiescat in pace !

Hydriomena furcata Thunberg. Het is mij gebleken, dat deze soort, dit jaar zeer gewoon op smeer, bepaald lichtschuw is ! Blijven alle andere smeergenoten, zelfs de als zeer schuw bekende en beruchte *Catocala*'s, rustig in het sterke licht van de staaflamp (z.g. flashlight) op de stroop zitten, dit dier vliegt bijna dadelijk op en uit het licht weg ! Volgt men het met de lamp, dan tracht het steeds uit de straal te komen.

Terwijl nogal wat exemplaren op de smeerplekken zaten, kwamen er slechts enkele op de gelijktijdig en in de directe omgeving brandende ML-lamp af, en ook in mijn lichtkast zag ik ze tot nu toe niet.

W. J. BOER LEFFEF, Korteweg 53, Apeldoorn.

Extra generatie van *Abraxas grossulariata* L. in 1953. Hierbij doe ik U enkele gegevens toekomen betreffende het voorkomen van *Abraxas grossulariata* :

11 November. Melding van K. BROERTJES (correspondent P.D.), Ooster Blokker, betreffende voorkomen van kleine en grote rupsen, cocons en een enkele vlinder van de bessenspanrups.

20 November. Eenzelfde melding van H. BOELIS (Correspondent P.D.) te Blokker, Zeer veel rupsen, nu reeds poppen en zelfs vlinders.

Op 5 December werden rupsen, poppen en vlinders te Wageningen ontvangen. Uit de poppen verschenen nog 4 (betrekkelijk kleine) vlinders.

P. H. VAN DE POL, Plantenziektenkundige Dienst, Wageningen.

Cryphia raptricula Schiff. Op 12.VIII.1953 ving ik in het centrum van de stad Rotterdam (Westersingel 117) op een T.L.buis naast een *Cryphia muralis* Forster een exemplaar van *Cryphia raptricula* Schiff. Op 15.VIII vond ik weer een exemplaar, maar nu bij me thuis op zolder !

N. W. ELFFERICH, Mathenesserdijk 101a, Rotterdam-W.

[In de nacht van 12 op 13 Augustus 1953 werd het eerste Engelse exemplaar te Arundel in Kent gevangen. Zie *Ent. Gazette* 4: 250, 1953. — LPK.]